

UO'K: 378.014.15

OLIIY TA'LIM TALABALARINI MA'NAVIIY-MADANIY MEROSGA AKSIOLOGIK MUNOSABATINI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOIIY AHAMIYATI VA TARBIIYAVIIY XUSUSIYATLARI**СОЦИАЛЬНАЯ ЗНАЧИМОСТЬ И ТРЕНИРОВАНИЕ ХАРАКТЕРИСТИК РАЗВИТИЯ АКСИОЛОГИЧЕСКОГО ОТНОШЕНИЯ СТУДЕНТОВ К ДУХОВНОМУ И КУЛЬТУРНОМУ НАСЛЕДИЮ****THE SOCIAL SIGNIFICANCE AND EDUCATIONAL CHARACTERISTICS OF DEVELOPING STUDENTS' AXIOLOGICAL ATTITUDE TOWARDS SPIRITUAL-CULTURAL HERITAGE****Toshaliyev Dilshodjon Baxodirjon o'g'li**
Farg'ona davlat universiteti tadqiqotchisi**Annotatsiya**

Maqolada oliy ta'lim talabalarini ma'naviy-madaniy merosga aksiologik munosabatini rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslari, oliy ta'lim talabalarini ma'naviy-madaniy merosga aksiologik munosabatini rivojlantirishning metodik tizimi va oliy ta'lim talabalarini ma'naviy-madaniy merosga aksiologik munosabatini rivojlantirishning samaradorligi o'rganilgan. Shuningdek, oliy ta'lim talabalarini ma'naviy-madaniy merosga aksiologik munosabatini rivojlantirishning ijtimoiy ahamiyati va tarbiyaviy xususiyatlari tahlil qilingan.

Аннотация

В статье рассматриваются теоретические и методологические основы развития аксиологического отношения студентов высших учебных заведений к духовному и культурному наследию, методическая система формирования этих отношений и эффективность такого развития. Также анализируются социальная значимость и воспитательные характеристики формирования аксиологического отношения студентов к духовному и культурному наследию.

Abstract

The article explores the theoretical and methodological foundations for developing higher education students' axiological attitudes towards spiritual and cultural heritage, the methodological system for fostering these attitudes, and the effectiveness of such development. Additionally, it analyzes the social significance and educational characteristics of cultivating students' axiological attitudes towards spiritual and cultural heritage.

Kalit so'zlar: oliy ta'lim, ma'naviy-madaniy meros, aksiologik munosabat, nazariy-metodologik asos, kompetentlik, takomillashtirish, pedagogik, texnologik, model, didaktik, ijtimoiy ahamiyat, tarbiyaviy xususiyat.

Ключевые слова: высшее образование, духовное и культурное наследие, аксиологическое отношение, теоретическая и методологическая основа, компетенция, совершенствование, педагогический, технологический, модель, дидактика, социальная значимость, воспитательные характеристики.

Key words: higher education, spiritual-cultural heritage, axiological attitude, theoretical-methodological foundation, competence, improvement, pedagogical, technological, model, didactic, social significance, educational characteristics.

KIRISH

Har qanday jamiyatda ham yosh avlod tarbiyasi eng dolzarb masalalardan biri bo'lib kelgan. Chunki, jamiyatning jamiyat sifatida ravnaq topishi va rivojlanishi ana shu kelajak avlodi tarbiyasiga bog'liq. Ma'lumki, tarbiya shaxsni jamiyatdagi ijtimoiy-iqtisodiy ishlab chiqarish munosabatlariga tayyorlash, shuningdek, uning ma'naviy, aqliy, jismoniy va ma'naviy-madaniy rivojlanishiga muntazam ta'sir etib boruvchi uzluksiz jarayon. Endilikdagi asosiy vazifa ana shu yoshlarga ta'lim va tarbiya berish, ularning kuch va sadoqatini ana shu Vatanga muhabbat, yurt tinchligi va osoyishtaligi, respublika mustaqilligini mustahkamlash yo'lida safarbar etishdir. Buni dunyoning ko'pgina davlatlari qatori yurtimizda olib borayotgan odilona siyosati natijasida amalga oshirilayotgan keng ishlar ko'lamida payqash qiyin emas.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Ma'naviy-madaniy merosga aksiologik munosabatini rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslari, aksiologik munosabatni qaror toptirishning ilmiy-amaliy vazifalari D.Karomatli, T.Levin, Y.Elsner, E.Abdulin, Y.Bodina, O.Bochkareva, E.Burzina, N.Ivanov, L.Koval, V.Rajnikov, A.Rapatskaya, YE.Fedorovich, S.Bulatov, B.Azimov, S.Annamuratova, O.Vasilchenko, Sh.Janaydarov, F.Jo'rayev, D.Kamolova, H.Nurmatov, F.Xalilov, A.Hasanov kabi olimlar tomonidan tadqiq etilgan.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Oliy ta'lim talabalarini ma'naviy-madaniy merosga aksiologik munosabatini rivojlantirishning ijtimoiy ahamiyatini quyidagicha asoslash mumkin:

Birinchidan, jamiyatni rivojlanib borishi ijtimoiy-ma'naviy sohalarda yangicha dunyoqarashni shakllantirishni talab qiladi. Bu jarayonda o'quvchilarda ma'naviy-madaniy merosni asrashga doir bilimlarni rivojlantirishni tadqiq etish, bo'lajak o'qituvchilarni mazkur jarayonga tayyorlash, jamiyatda erishilgan yutuqlar asosida mavzuni ilmiy-nazariy o'rganish hamda umumlashtirish muhim ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Ikkinchidan, bugungi kunda yosh avlod dunyoqarashida vatanga bo'lgan muhabbat, istiqbolga ishonch tuyg'ularini shakllantirish muhim masala qilib belgilangan. Bunda ta'lim bilan tarbiyaning uzviyligini ta'minlash dolzarb masalalar sirasiga kiradi. "Ta'lim to'g'risida"gi yangi Qonunda mohiyati jismonan va aqlan sog'lom, boy dunyoqarashga ega bo'lgan yoshlarni tarbiyalashga doir vazifalar alohida ko'rsatib o'tilganligi o'quvchilarda ma'naviy-madaniy merosga qadriyatli munosabatni shakllantirish masalalarini chuqur o'rganishni taqozo etadi.

Uchinchidan, bozor munosabatlari sharoitida jamiyatda sog'lom ijtimoiy muhitning yaratilishi, uning yoshlar ongida aks etishi ijtimoiy-siyosiy, huquqiy va ma'naviy qarashlarning milliylik ruhida shakllantirishga ham olib kelmoqda. Bu jarayon, o'z navbatida, yangi taraqqiyot bosqichiga mos keladigan, ma'naviy yuksak avlodni voyaga yetkazishni ko'zda tutadi.

To'rtinchidan, o'quvchilarni milliy va umuminsoniy qadriyatlarni qadrlash ruhida tarbiyalash jarayonida uning ma'naviy-madaniy merosga qadriyatli munosabatini shakllantirish muhim ahamiyatga ega. O'quvchilarning ma'naviy-madaniy merosga qadriyatli munosabatini shakllantirish o'z-o'zidan ro'y beradigan jarayon emas. Ayniqsa, globallashuv sharoitida milliy qadriyatlarni qadrsizlashga urinuvchi, yangicha ommaviy qadriyatlarni shakllantirishga harkatlar va g'oyaviy ta'sir vositalarining qudratli bo'lib borishi sharoitida bu masala nihoyatda dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Hozirgi vaqtda aksiologik yondashuvga qiziqish ijtimoiy-madaniy muhitdagi o'zgarishlarning yuzaga kelishi bilan bog'liq. Jamiyatdagi o'zgarishlar bilan bog'liqlikda yangi qadriyatlarni izlash aynan ijtimoiy beqarorlik mavjudligi sharoitida alohida ahamiyat kasb etadi. V.P.Zinchenko XX asr umuminsoniy qadriyatlarning eng yuqori darajada qadrsizlanish davri deb aytish mumkinligini ta'kidlab o'tadi. Ana shu sababli yangi ming yillikda ilmiy jamoatchilik insoniyat tomonidan o'zlashtirilishi lozim bo'lgan qadriyatlarni aniqlash, tartibga solish va tizimlashtirishga faol harakat qilmoqda. Bu jarayon ta'limga ham ta'sir ko'rsatmoqda. Ya'ni ta'limda akseologik yondashuvdan foydalanish asosida fanga, ilmiy yondashuvlarga va yoki ilmiy jarayonga qadr tuyg'usi bilan qarash va unga ergashish ehtiyojlarini yuzaga keltirmoqda.

Pedagogik jarayonda ma'lumi bir muammoga alohida e'tibor qaratish, ma'lum bir bilim yoki ko'nikmani shakllantirishga qadriyatli munosabatni yuzaga keltirishda aksiologik yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi. Ilmiy bilishda olam, undagi narsa, voqea, hodisa va boshqalar qadriyatning inson ongida aks etishi, qadriyatni anglashning reallikka mos kelish qonunlari, daraja va imkoniyatlari, uning meyor va mezonlarini aniqlash nihoyatda muhim. Bunga umumiy bilish ilmi bilan bir qatorda ijtimoiy va tabiiy fanlarning ma'lumotlariga, ayniqsa, oliy asab sistemasining fiziologiyasi, hissiyot organlari va aqliy faoliyatning dalillariga, mantiq, tilshunoslik kabi fanlarning yutuqlariga tayaniladi. Qadriyatlarni anglash, o'rganishda hissiy va aqliy bilishning uyg'unligi, hukm, xulosalarning tushuncha, atama va belgilarni umumlashtirishi, tabiiy va ijtimoiy voqelikdagi aksiologik jarayonlarni tahlil qilish, ularga tayanib amaliy faoliyat yuritish bir-biri bilan bog'liq uzviy jarayonni anglatadi.

Bugungi kunda har bir xalq oldida qadriyatlarni asrab-avaylash, ularga yangicha munosabatni shakllantirish va bu asosida ularning yashovchanligini shakllantirish kerakligi kelib

ILMIY AXBOROT

chiqmoqda. Shu ma'noda ma'naviy-madaniy meros ham xalqning milliy qadriyati sifatida aksiologik munosabatga va bunday yondashuv asosida shakllangan yangicha munosabatga loyiq. Buni amalga oshirishning eng samarali yo'li ham ta'limga aksiologik yondashuvni olib kirish, ta'lim orqali ma'naviy-madaniy merosga qadriyatli munosabatni shakllantirish hisoblanadi. Bo'lajak o'qituvchilarni ma'naviy-madaniy merosni asrab-avaylashga doir bilimlarini rivojlantirish orqali o'quvchilarda ma'naviy-madaniy merosga qadriyatli munosabatni shakllantirish mumkin bo'ladi. O'quvchilarda o'zbek ma'naviy-madaniy merosiga aksiologik munosabatni rivojlantirish orqali jamiyatda ma'naviy-madaniy merosni shakllantirish va aksiologik mas'uliyatni rivojlantirish mumkin bo'ladi.

Pedagogik aksiologiyaga doir adabiyotlarda "qadriyatli ustanovka" tushunchasi ham uchraydi. Garchi ko'pchilik mualliflar "qadriyatli yo'nalganlik" va "qadriyatli ustanovka" tushunchalarini sinonim sifatida qo'llashsa ham, birinchilardan bo'lib M.Rokich ular orasidagi farqni alohida ajratib ko'rsatgan. Amerikalik olimning fikricha, ustanovkani ma'lum bir obyekt (konkret yoki abstrakt, shaxsiy yoki ijtimoiy)ga yoki vaziyatga nisbatan subyekt munosabatida aks etuvchi uzoq vaqt davomida shakllangan bir qancha ishonch, e'tiqodlar majmui deb qarash mumkin. Demak, yo'nalganlik shaxsning jamiyatdagi meyorlar bilan inson ehtiyojlari uyg'unlashuvi aks etsa, qadriyatli ustanovkada shaxsning amaliy faoliyatda mazkur munosabatlari tizimini ro'yobga chiqarishga tayyorligi aks etadi.

Aksiologik yondashuvning asosiy tamoyillari sifatida quyidagilar aniqlashtirildi:

- shaxsda qadriyatlar tizimini shakllantirishni talab etuvchi ijtimoiy va shaxsiy omillarni integratsiyalash tamoyili. Mazkur tamoyil talabalarda ma'naviy-madaniy merosni asrab-avaylashda ijtimoiy va shaxsiy qadriyatlarni uyg'unlashtirish, ular o'rtasidagi yaxlitlikni ta'minlashni talab etadi;
- ijtimoiy faollik tamoyili. Mazkur tamoyil talabalarda ma'naviy-madaniy merosni asrab-avaylash uchun muhim va zarur ahamiyatga ega bo'lib, jamiyatda, shu jumladan, san'at olamida sodir bo'layotgan obyektiv o'zgarishlar bilan bog'liqlik talablarning ijtimoiy faolligini rivojlantirishni talab etadi.

XULOSA

Pedagogik aksiologiya ma'lum bir obyektning qadriyaviy prizma asosida ko'rish, qadriyatli munosabatni hosil qilish asoslari, unga berilgan bahoning xususiyatlari asosida yondashishga asolanadi. Pedagogik aksiologiya sohasida tadqiqotlar olib borgan olim B.Xodjayevning ta'kidlashicha, shaxsning o'z ichki pozitsiyasini anglashi va aniq qadriyatlar bilan bog'liqlikda amaliy faoliyatga tayyorligi qadriyatli ustanovkaning mohiyatini belgilab beradi. Ustanovka shaxsning aniq faoliyatga tayyorgarlik holatini aks ettiruvchi kognitiv (bilim, axborot) va affektiv (emotsiya, hissiyot) komponentlar majmui sifatida namoyon bo'ladi. Demak, talabalarda ma'naviy-madaniy merosni asrab-avaylashga doir bilimlarini rivojlantirishda ta'limda aksiologik yondashuvdan foylanish, talaba shaxsiga qadriyatli munosabat va bahoni bera oluvchi dunyoqarashni shakllantirish talab etiladi. Shu bilan birga talaba shaxsini qadriyatli faoliyatga tayyorlash ham muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

32. Rokeach M. The role of values in public opinion research // The Public Opinion Quarterly. Vol. 32. No. 4. – P. 547-559
33. Зинченко В.П. Человек развивающийся. Очерки российской психологии. – М.: Тривола, 1994. –С.304.
34. Новейший философский словарь. – М., Наука, 1999. 256 - с.
35. Норлиев Р.И. Миллий тараққиёт ва маънавий юксалишнинг ўзаро алоқадорлиги ва таъсир хусусиятлари: Автореферат. фалсафа фан. ном. дисс. – Тошкент.: 2011. 10-б.
36. Ходжаев Б. Педагогик аксиология. – Тошкент.: "Fan va texnologiya", 2012. – Б.17.
37. Эргашев И. Миллий истиқлол ғояси. Дарслик. // Масъул муҳаррир –Т.: Академия, 2005. – 368 б. – Б.33.
38. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти. – Тошкент.: 2010. 40-б.
39. Фойибназаров Ш. Оммавий маданият. – Тошкент: Ўзбекистон, 2012. 212 -б.